

Як розповідати про звільнення українців з російської неволі?

рекомендації для
медійників/ць та
комунікаційників/ць



від Центру громадянських свобод
у партнерстві з Координаційним штабом
з питань поводження з військовополоненими
та Інститутом масової Інформації (ІМІ)
за консультації соціального психолога Іллі Бачуріна

Мета цих рекомендацій

— сприяти відповідальному, людяному та професійному висвітленню теми звільнення українців/ок з російської неволі. Важливо захистити гідність, безпеку та психічне здоров'я звільнених і їхніх родин, уникаючи вторинної травматизації, сенсаційності та порушень професійних стандартів журналістики.

Водночас ідеться про забезпечення права суспільства на достовірну інформацію, що допомагає усвідомити масштаби російських злочинів і підкреслює цінність журналістики як інструменту солідарності, історичної пам'яті та захисту прав людини. Нижче наведені конкретні рекомендації у форматі «рекомендовано / не рекомендовано».





«Нас били й принижували щодня», — розповідає один зі звільнених.



Шок! Моторошні подробиці тортур! Фото від якого у вас стане волосся дибки!

Висвітлювати факти слід з максимальною точністю, уникаючи зайвих емоційних оцінок, сенсаційності та упереджених формулювань, з чітким дотриманням професійного стандарту відділення фактів від коментарів. Утримуватись від використання емоційно забарвлених кліше, які не інформують, а лише провокують: «страшні подробиці», «шокує видовище».

Не рекомендується переказувати графічні чи шокуючі подробиці без журналістської мети (наприклад, якщо це не доказ воєнного злочину і не частина публічного свідчення, важливого для інформування суспільства). Якщо все-таки є суспільна необхідність в таких подробицях — використовувати точну, фактологічну мову, і передавати подробиці без оціночних суджень, через цитати самих звільнених або їхніх близьких.

Важливо також додавати контекст в подібні матеріали — супроводжувати їх поясненням щодо масштабів воєнних злочинів РФ, правової кваліфікації дій та ролі міжнародного правосуддя. Це допомагає аудиторії не лише співпереживати, але й усвідомлювати системність насильства і необхідність відповідальності за нього.



«Усі сподіваються на нові звільнення, хоча держава не називає точних термінів»



«Усіх незабаром звільнять»

Важливо уникати власних припущень, узагальнень чи надмірно оптимістичних формулювань, які можуть сприйматися як обіцянки або гарантії звільнення українців з російської неволі від імені держави.

Медійники/ці та комунікаційники/ці не мають права створювати в аудиторії хибне враження про гарантованість чи близькість звільнення, якщо це не підтверджено офіційно. Усі повідомлення щодо можливого звільнення мають базуватись виключно на перевірених, підтвердженій інформації з авторитетних джерел. У таких випадках головними джерелами мають виступати українські офіційні структури: Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими, Служба безпеки України, Офіс Президента, Уповноважений з прав людини. Варто чітко вказувати, хто саме є джерелом інформації, уникати формулювань на кшталт «кажуть, що скоро звільнять», і відділяти офіційні коментарі від припущень родичів або експертів.

Головне — не викликати у суспільстві фальшивих надій, які можуть обернутися глибоким розчаруванням.



Попереджати про свої дії та говорити все, як є



Тиск, поспіх, настирливість і неухважність

Підходячи за коментарем до звільнених з російської неволі або їхніх родичів, надзвичайно важливо дотримуватися етичних норм і проявляти максимальну чутливість. Обов'язково представтеся, назвіть своє ім'я, зазначте, яке саме медіа чи відомство ви представляєте. Спитайте дозволу на запис або використання коментаря.

Спілкування має відбуватися лише за згодою, у зручний для людини спосіб і в безпечних умовах. Уникайте тиску, поспіху або настирливості. Мова йде про людей, які ймовірно пройшли важке випробування або переживають сильний стрес. Під час розмови будьте особливо уважні до емоційного стану співрозмовника: якщо помічаєте втому, розгубленість чи сльози — краще завершити розмову. Не виправляйте людину, не ставте під сумнів її слова, і не нав'язуйте «правильну» термінологію. Дайте можливість людям говорити у їхньому власному темпі й з власною інтонацією.



«Що вам допомагало триматися?»



«Яка ціна вашого звільнення?»

Формулюючи питання звільненим, зважайте, аби вони давали простір людині й не викликали додаткового болю. Наприклад: «Що вам допомагало триматися?», «Коли ви відчули себе вільним?», «Чим хочете зайнятися тепер?». А от питання: «Як ви опинились у неволі?», «Чому це сталося?», «Чи пробачите?», «Яка ціна вашого звільнення?» — травматизують.

Можна сказати: «Ми не проситимемо вас розповідати про неволю, якщо не хочете. Але якщо зручно — що допомагало вам триматися?». Таке запитання делікатне, з повагою до меж, і дає можливість говорити про підтримку, а не травму. А коли інтерв'юер каже щось на кшталт: «Чому саме вас звільнили, а не когось іншого?», то це не лише етично сумнівно — це також може викликати сором, провину або розгубленість у людини.

Також варто уникати фрази «Я розумію, що ви відчуваєте», адже може здаватися співчутливою, та насправді — знецінює унікальний досвід людини та може викликати відчуття нерозуміння чи відстороненості.



Розуміти можливість почути «ні»



Нав'язуватися і «витискати емоції»

Момент звільнення з неволі є емоційно насиченим і вразливим як для самих звільнених, так і для їхніх рідних. Медійникам/цям і комунікаційникам/цям варто пам'ятати, що звернення по коментар у такій ситуації потребує особливої делікатності та етичної чутливості.

Передусім слід чітко усвідомлювати право людини сказати «ні». Відмова від розмови не потребує жодного виправдання з боку співрозмовника, і її необхідно сприймати з повагою, без тиску чи спроб переконати. Якщо ви звертаєтесь до родичів звільнених, варто одразу дати зрозуміти, що вони не зобов'язані спілкуватися або ділитися подробицями, якщо не мають на це внутрішнього ресурсу. У разі, якщо людина все ж погоджується, розмова має бути обережною та емпатійною.

Варто не лише ставити питання про хронологію подій, а й делікатно цікавитися емоційною частиною — почуттями, переживаннями, надіями, планами. Наприклад, у репортажі можна використати слова матері: «Я плакала від щастя, побачивши сина. Ми всією родиною готувалися до його повернення». Такі історії важливі, бо дозволяють побачити людський вимір трагедії, а не лише статистику. Неприпустимо настирливо добиватися коментаря чи «витискати емоції». Це не лише неетично, а й може завдати шкоди людині.

Пам'ятайте, навіть якщо коментар був даний, людина має право відмовитися від його публікації, і це рішення потрібно поважати. У контексті роботи з людьми, які пережили неволю або мають емоційно травматичний досвід, право на перегляд своєї згоди є одним з ключових. У роботі з цією темою надзвичайно важливо зберігати баланс між суспільним інтересом і гідністю постраждалих.



Дати простір для обіймів і працювати ненав'язливо



Ставати між звільненими і їхніми родинами для вдалого кадру

Перші обійми, перший подих свободи — це унікальні й дуже важливі моменти. Вони формують нашу історію. Вони дають нашим громадянам відчуття причетності, єдності, ми разом співпереживаємо нашим героям. Але записувати й фільмувати ці моменти слід так, щоб дати родинам простір без стороннього втручання.

Фотографувати або знімати краще збоку, ненав'язливо, не порушуючи інтимності моменту. Поважати приватність і дозволити емоціям розгортатися природно, без тиску камери. Категорично не слід ставати між звільненими і їхніми близькими заради «вдалого кадру» чи сильно наближати камеру заради кращого ракурсу — це не лише неетично, а й може травмувати людей у надзвичайно вразливий момент. Журналіст/ка має бути свідком/ю, а не учасником/цею події.



Публікувати чутливу інформацію з дозволу постраждалих або їхніх родин.



Розповідати чутливі подробиці без згоди.

Не варто публікувати чутливу інформацію про стан здоров'я, травми або психологічний стан звільненої особи — зокрема деталі медичних діагнозів чи пережитого насильства — без явної усвідомленої згоди людини або її родини. Якщо про такі обставини повідомили офіційні джерела (наприклад, Офіс Президента, СБУ, Координаційний штаб), журналіст/ка має право використовувати цю інформацію у матеріалах.

Водночас необхідно подавати її з обережністю, і, за можливості, уточнювати дозвіл на публікацію з боку родини або самої звільненої людини, якщо такий контакт є. Такий підхід дозволяє інформувати громадськість про наслідки воєнних злочинів РФ, документувати факти для майбутнього правосуддя, але водночас зберігати гідність звільнених.

Не варто також повідомляти про близьких звільненої особи, якщо це може поставити їх під загрозу — наприклад, якщо хтось із них проживає на тимчасово окупованій території.



Керуватися перевіреними джерелами



Опиратися на чутки та «зливи»

Публікуючи матеріали про тих, хто досі перебуває в російській неволі, журналістам варто дотримуватись балансу між правом суспільства на доступ до інформації та безпекою цих людей і їхніх родин. Уникайте оприлюднення чутливих ідентифікуючих даних, таких як повні імена, звання, номери частин. Адже така інформація може становити загрозу для життя, здоров'я або ускладнити звільнення з російської неволі. Винятком є ситуації, коли самі родини свідомо надають цю інформацію медіа. У таких випадках журналіст/ка має переконатися, що джерела усвідомлюють ризики, розуміють можливі наслідки публікації й дають інформовану згоду. З етичного погляду, важливо передавати їхні слова точно, не викривляючи змісту, і надавати ширший контекст.

Не публікуйте деталей, які можуть становити військову таємницю або зашкодити перемовинам і спецопераціям (наприклад, інформація про характер завдань, або заплановані обміни), якщо ці дані не оприлюднені офіційно. У таких випадках журналістська обережність це не прояв лояльності до влади, а дотримання принципу «не нашкодь».

Матеріали:

- Рекомендації щодо висвітлення теми, пов'язаних із українськими полоненими — Комісія журналістської етики.
- Чи можна публікувати фото і відео військовополонених? — Центр демократії та верховенства права.
- Рекомендації звільненим з полону захисникам, родинам та ЗМІ — Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими.
- Як говорити про полон: поради для журналістів на основі реальних історій — Інститут масової інформації

Документи:

- Конституція України
 - ст. 28 – заборона катувань та нелюдського поводження;
 - ст. 32 – право на приватне життя, захист персональних даних).
- Закон України "Про захист персональних даних"
 - Збір та поширення даних лише за письмовою або задокументованою згодою.
- Закон України "Про інформацію"
 - ст. 11, 21 – заборона поширення конфіденційної інформації без згоди.
- Женевська конвенція (III)
 - ст. 13 – заборона використання образу полоненого з пропагандистською, принизливою або примусовою метою.
- **Стамбульський протокол**
 - Особи, які зазнали травми, не вважаються повністю дієздатними для надання згоди на публічні виступи чи інтерв'ю.
- **Європейська конвенція з прав людини**
 - ст. 8 – право на повагу до приватного й сімейного життя навіть після звільнення з полону.

Дякуємо всім, хто працює над тим, щоб історії звільнених були почуті — з повагою, обережністю і людяністю.

